

Корпанюк М. П.

ORCIDiD: orcid.org/0000-0001-8179-6968

ДМИТРО ЧИЖЕВСЬКИЙ ЯК ІСТОРИК НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІТОПИСАННЯ

Анотація. Розвідка присвячена дослідженню результативного внеску Д. Чижевського в аналіз художньої наповненості давніх літописів за допомогою використання стилевого методу аналізу. Важливим висновком є твердження про національне літописання XI-XIII сторіч в тому, що їхні автори – високоосвічені, добрі знавці Біблії, античної, візантійської літератур, творів Гомера, Йосипа Флавія, Георгія Амартола, Іоана Малали, візантійського хронографа, «Олександрії», особливо популярної в князівському середовищі, а образи Олександра Македонського, Дарія, відтворені в ній, як і образ Геркулеса, були близькими та зразковими для наших полководців-князів.

Ключові слова: Дмитро Чижевський, літописи, художня форма твору, стилевий метод аналізу, результативний аналіз.

Інформація про автора: Корпанюк Микола Павлович, доктор філологічних наук, професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Електронна адреса: scovoroda2006@ukr.net

Корпаниук М.

DMYTRO CHYZHEVSKY AS THE HISTORIAN OF NATIONAL CHRONICLES

Abstract. The article is devoted to the study of D. Chyzhevsky's contribution to the analysis of the artistic filling of ancient chronicles through the use of the stylistic method of analysis. An important conclusion is the assertion of the national chronicles of the eleventh and thirteenth centuries that their authors are highly educated, good connoisseurs of the Bible, ancient, Byzantine literatures, works by Homer, Joseph Flavius, George Hamartol, Joan Malalai, the Byzantine chronograph, Alexandria, especially popular in the princely environment, and the images of Alexander of Macedon, Darius, reproduced in it, as well as the image of Hercules, were close and exemplary for our princes.

As for the brief history of national writing, D. Chyzhevsky, analyzing the historical and aesthetic canvas of the chronicles of the eleventh and eighteenth centuries, adequately and convincingly characterized the artistic value and originality of memorials, revealed the crucial importance in their creation of the high erudition available to the authors, the thorough knowledge of the history of Ukrainian and foreign, in particular of ancient, literatures; emphasized in the chronicles the literary ability, heroic and patriotic abilities, national centrism and moral and religious nobility, attachment to traditions, a part of the literary and chronicles, which contributed to the writing of majestic epic paintings addressed to the depicted and described heroes of works.

The historian of literature has convincingly proved that such a long-term development of the genre of the chronicles (XI-XVIII centuries) was facilitated by the content-artistic perfection of «The Tale of the Past Years», the talent of its founders, Nikon, Nestor, Sylvester, whose own work, the idea of unity of Russia in the struggle against internal and external enemies, which remained urgent throughout all subsequent centuries, and a significant conservatism of the genre, focused on the upbringing of historical generic, national, cultural memories, laid the solid foundations for the development of our entire national first literature which convincingly demonstrate chronicles, historical fiction themes XIX-XXI centuries.

The own «History of Ukrainian Literature», the level and conclusions of the analysis of the chronicles D. Chyzhevsky scientifically reasonably developed the principle of national centrism, founded in his medieval works by M. Maksymovych and confirmed by the formation and development of our literary thought. In them, the doctrine proved that in the analysis of ancient writing, chronicles must use a stylistic approach to express their artistic, their aesthetic nature and value. The new thought of the scientist was his noteworthy that the chronicles have signs of the classical direction, characteristic of the works of the elite princely-Sarmatian and Cossack-Kozar tribes.

Key words: Dmitry Chyzhevsky, chronicles, artistic form of the work, style method of analysis, effective analysis.

Information about author: Korpaniuk Mykola, Doctor of Philological Sciences, Professor of Ukrainian and Foreign Literature and Teaching Methods Department SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University».

E-mail: scovoroda2006@ukr.net

Korpaniuk M.

DMYTRO CZYŻEWSKI JAKO HISTORYK NARODOWEJ TRADYCJI LATOPISÓW

Streszczenie. Artykuł poświęcono badaniu rezultatów pracy D. Czyżewskiego w dziedzinie analizy artystycznej dawnych latopisów za pomocą metody analizy stylistycznej. Ważnym wnioskiem jest twierdzenie o tym, że autorzy tworzący narodowej tradycji latopisów XI-XIII wieków posiadali głęboką wiedzę Biblii, literatury starożytnej, bizantyjskiej, utworów Homera, Józefa Flawiusza, Jerzego Mnicha, Jana Malalasa, chronografa bizantyjskiego, „Aleksandrii”, szczególnie popularnej w środowisku księciów; obrazy Aleksandra Macedończyka, Dariusza pojawiające się w latopisach obok obrazu Herkulesa były bliskie i wzorcowe dla naszych księciów-przywódców

Słowa kluczowe: Dmytro Czyżewski, latopisy, kształt artystyczny utworu, metoda analizy stylistycznej, analiza rezultatywna.

Nota o autorze: Korpaniuk Mykoła, doktor filologii, profesor, katedra literatury ukraińskiej i światowej oraz metodyki nauczania, Państwowy Uniwersytet pedagogiczny imienia Hryhorija Skoworody w Perejasławiu Chmielnickim.

E-mail: scovoroda2006@ukr.net

Постановка проблеми. У українських літературознавчій, мовознавчій та історіографічній академічних науках про літописи XI-XIII ст. як історико-літературні пам'ятки, котрі є засадами подальшого розвитку національних письменства, історії, першим аргументовано почав доводити й відстоювати цей висновок у суперечках зі скептиками та норманістами М.Максимовичем (1804-1873). Цю тему він розгортає в студіях «Звідки походить Руська земля, за оповіддю Несторової повісті та за іншими старими писаннями руськими» (1837); «Про походження варяго-русів (листи до М.Погодіна)» (1841); «Історії давньої руської словесності» (1839) тощо. Особливо належну увагу вчений звернув на Несторову «Повість минулих літ», появу котрої вважає вершиною суспільно-політичної, освітньо-культурної думок XI-XII. Завдяки великому письменницько-аналітичному талантові Нестора, – каже дослідник, – літопис відтворив і утвердив у науці, літературі переконання, що наша, Руська, держава була створена й активно розвивалася, впливала на міжнародне життя задовго до приходу в Русь Рюрика, заперечуючи цим висновком твердження норманістів про її створення скандинавами. Дослідник переконливо довів, що Нестор у своїй праці опирався на документи князівських архівів, попередні староукраїнські літописні записки, фольклорні, дружинні оповіді, візантійські хроніки. Середньовічний український дружинний епос передав літописцеві для увічнення словом справи та імена прабратків слов'ян Руса, Леха, Радима, В'ятка, Чеха, наших

князів Кия, Щека, Хорива, Аскольда, Дира; витязів-богатирів Вадима Новгородського, Яна Усмошвеця, (Кирила Кожум'яку), князів Олега, Святослава, Яна Устошвеця. Нестор, – звертає увагу М.Максимович, – увів до свого літопису низку белетризованих оповідей з життя та подвигів київських монархів, свідчень визначних державно-військових діячів, його сучасників, біблійних, легендарних матеріалів, створивши «Повість минулих літ» зразковими белетризованим історико-літературним твором, що заклали міцні традиції для подальшого розвитку літописного жанру в нашій літературі. Він наголошує: «Розумова праця цього найменшого ченця була рідкісним явищем свого часу між новими народами і його скромна «Повість минулих літ» впродовж сторіч розливала світло про Давню Русь і назавжди залишиться дорогоцінною, непохитною пам'яткою нашої історії та словесності» (Максимович М., 1876, с.83).

Традиції «Повісті минулих літ» далі розвивали літописці, укладачі-редактори Київського літопису XII ст., Галицько-Волинського XIII ст., Новгородського XII-XIII ст. Дуже вагомим для вітчизняної науки та політичної думки є висновок ученого, зроблений на засадах досліджень мовної палітри літературних пам'яток XI-XIII сторіч, що «Повість минулих літ» написана південноруським діалектом давньоруської мови» (Максимович М., 1876, с.244–257), цебто українською книжною мовою, котра разом із літературними творами поширювалася в усій тодішній державі.

М.Максимович довів у циклі своїх праць, присвячених аналізу історії, літератури, мови XV-XVIII сторіч, зокрема в «Дослідженні про гетьмана Петра Конашевича, – Сагайдачного» (1843); «Про народну руську поезію в Давній Русі» (1845); «Книжна старовина південноруська» (1849,1850); «Сказання про гетьмана Петра Сагайдачного» (1850); «Вісті про літопис Григорія Граб'янки...» (1855); «Філологічні листи до М.П. Погодіна» (1856); «Вісті про південноруські літописи, видані Миколою Білозерським» (1857); «Спогади про Богдана Хмельницького» (1858); «Листи про Богдана Хмельницького до М.Погодіна» (1859); «Про вступ до літопису Самовидця» (1860); «Історичні листи про козаків Придністровських» (1863,1865); «Про старожитність української мови. Нові листи до М.Погодіна» (1863); «Листи про князів Острозьких» (1866); «Листи про Київ і спогади про Тавриду» (1871), що національне літописання XV-XVIII сторіч творчо продовжувало традиції літописів XI– XIII ст., зокрема «Повісті минулих літ». Він відзначає її вплив на Західноруські (українсько-білоруські-литовські) XV-XVI ст., Густинський, «Хроніку» Теодосія Софоновича, «Синопис», козацькі Савовидця, Григорія Граб'янки, Самійла Величка, на творчість письменників інших жанрів XV-XVII ст.

Мета статті полягає у дослідженні результативного внеску Д.Чижевського в аналіз художньої наповненості давніх літописів за допомогою використання стилевого методу аналізу.

Висновки. М.Максимовича про історичну та літературну природу, їхню вагому політико-громадянську, мовознавчу та пізнавальну роль далі розвивали в своїх студіях з медієвістичної тематики М.Петров, П.Житецький, П.Владимиров, М.Драгоманов, І.Франко, М.Грушевський, М.Возняк, С.Єфремов. Останній, відзначаючи науковий «універсалізм», стверджував, що праці про «Слово о полку Ігоревім», філологічні листи до М.Погодіна з питань давнього письменства М.Максимовича заклали твердий ґрунт під національне відродження, бо вчений «Вишукуючи й обслідуючи коріння українства в глибокій минувшині національне відродження позбавляв елементу випадковості й надавав йому значення глибокого органічного процесу, що йшов своїм законним шляхом і до законних так само доводив висновків» (Єфремов С., 1993, с.32). Досить вдячно про науковий подвиг М.Максимовича як першопрохідця в національних науках та ідео-

логії про безперервну тяглість української історії, українського народу на своїй землі та його культури каже М.Грушевський у студії «Розвиток літературних досліджень у XIX столітті», окресливши в них підґрунтя основних питань українознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники давньої, нової національних літератур XIX ст. зосереджувалися переважно на змісті творів, їх історико-культурній достовірності. Як писав С.Єфремов, «Історія письменства є насамперед історія в людській творчості ідей» (Єфремов С., 1993, с.25). Новий підхід у вивченні нашої історії літератури запропонував В.Перетц, для якого «на першому місці була форма, формальні чинники» (Пелещенко Ю., 2014, с.39). Він, його вихованці із семінарію «сформували філологічний метод у медієвістиці, перейнявшись текстологічними студіями, що відкрило можливість чимало явищ давньої літератури висвітлити по-новому, поглянути на них як на специфічний, зумовлений історичною добою, текст» (Пелещенко Ю., 2014, с.39). У 1920-х роках М.Зеров, П.Филипович, В.Петров розвинули формально-стилістичний підхід до історії літератури, котрий став поштовхом до стилевого підходу в аналізі історій літератури М.Гнатишака та Д.Чижевського. Для М.Гнатишака цей підхід дає можливість виразно окреслити основні принципи буття письменства: 1) структурального зв'язку літературного твору зі словом; 2) літературного формалізму; 3) ідейно-етичного естетизму, конкретизованого в сенсі українського націоналізму й християнської етики» (Гнатишак М., 1941, с.19). Учений в своїй праці високо оцінює жанр українських літописів XI-XIII ст. як синтетичних творів, в яких «величавий збір історичних записок і поетично-літературних творів, що повчають читача про найважливіші події від створення світа та оповідають історію України від найдавніших часів до кінця XIII століття» (Гнатишак М., 1941, с.91). Вчитавшись у Нестерів твір, історик літератури, як і М.Максимович, відзначає широке використання літописцем народнопоетичних творів, а формою оповіді називає «літописні перекази», звертаючи увагу на тривалу усну й писемну літературну традицію жанру. Із засад переконань, що історія літератури – це історія зміни стилів, він виділяє такі її періоди I.Староукраїнський. II.Візантійський. III.Пізнєовізантійський перехідний. IV.Український

ренесанс. V.Козацький барок. VI.Псевдокласика. VII.Бідермаєр. VIII.Романтика. IX.Реалізм. X.Модерна. Стильова схема історії письменства М.Гнатишака лягла в основу історії літератури Д.Чижевського, котрий в ній, в міру доступності для нього текстів українських літописів, зробив свій внесок у їхній аналіз. Він підкреслює, що літописи – «стилістично цікаві» (Чижевський Д., 1994, с.73) «найцікавіші літературні твори», називає їх «енциклопедіями», «збірками найрізноманітнішого літературного матеріалу» (Гнатишак М., 1941, с.114), що за нашими літописами XI-XIII ст. можна прослідкувати зміну стилів монументального на орнаментальний. У першому панує «діловий» виклад змісту, проста композиція, думки викладу часто концентруються в певну афористичну формулу, котра може кілька разів повторюватися (Чижевський Д., 1994, с.74), у другому мовлення охудожнене тропами.

Літописні оповідання – монотематичні (Чижевський Д., 1994, с.74), вони зосереджуються довколо великодержавної та династично-державної ідеології єдності, затемнюючи сепаратні тенденції Новгород, Полоцьк, Тмутаракані, Чернігова (Чижевський Д., 1994, с.75) із засад «християнського оптимізму».

Вирішення невіршених раніше частин проблеми. Охудожнення пам'яток досягається, зокрема в «Повість минулих літ», «літописною традицією», літописними оповіданнями, запозиченими матеріалами з інших літописів, документів, з міждержавних угод, запозиченнями з ближніх чужих літератур. Така строкатість зумовлює потребу не лише літературного хисту в літописця, але й зберігати стилі у запозичених творах, намагаючись новостворені пам'ятки «ритмізацією», сентенціями, афоризмами, запозиченнями з усного героїчного епосу, збагачуючи сюжети колоритними епітетами, порівняннями, мальовничими сценами. Д.Чижевський дотримується думки про причетність до творення «Повісті минулих літ» літописців Нестора, Никона, Сильвестра. Редактором літопису до 1113 р. вважає Нестора, а останньої редакції – Сильвестра (Чижевський Д., 1994, с.121). Цей літопис ідеологічно, попри «певні ухили в бік грекофільства», переконує, що Україна-Русь «здатна до самостійного, політичного та історичного існування» (Чижевський Д., 1994, с.122), що він є пам'яткою політичної ідеології старих часів на Україні» (Чижевський Д., 1994, с.123), що його стиль епічний (Чижевський Д., 1994, с.130).

Виклад основного матеріалу. Пам'ятками орнаментального стилю дослідник вважає Київський XII і Галицько-Волинський літопис XIII ст., створені на засадах «літературної традиції» (Чижевський Д., 1994, с.133), котра вже привчила читача до «многобарвного килиму» стилю, ускладненого різними композиційно-сюжетними, жанровими відхиленнями від оповідного стержня, середньовічної символіки, що є ознаками літературного твору; до розмаїття зображуваних картин і порушених тем. Д.Чижевський наголошує, що в цих двох пам'ятках значна увага звернена на «дрібні та щоденні події», котрі унаочнюють «здрибнення» політики державців, подій, в яких вони беруть участь, що також увиразнює «перевагу орнаменту над ідеєю та змістом твору», дало поштовх до охудожнення літописів, «стиль» яких «є самоціллю» (Чижевський Д., 1994, с.134). Орнаментально-охудожнювальний стиль середньовічних різножанрових літературних пам'яток забарвлений щедрим використанням тропів, поповнився, окрім утвердження символічного світогляду авторів, самоусвідомленням суспільства як сили, залежної від матеріального достатку, тому схильної до жорстокостей. Жорстокість як боротьба за виживання, породжує замість розвитку країни її руїну, жертвами якої падають як невинні, так і винуватці, як, наприклад, князі Ігор, Андрій Боголюбський. Протиборство між князями за київський монарший трон, в якому марно нищиться здорова чоловіча людність України, а зовнішні вороги вдало користуються цією веремією для власної користі, – на думку дослідника, – зумовили активне використання літописцями Київського та Галицько-Волинського до 1260 року діалогічної форми спілкування й опису в жанрі «суцільного оповідання» (Чижевський Д., 1994, с.161). Д.Чижевський, не виокремлюючи цього питання, звернув увагу на те, що в тодішній Україні, в жанрі літописання зародився прототип драматичного жанру – діалогу, художньо-стилістична канва котрого насичувалася дієсловами на позначення розмов, котрі супроводять короткими репліками героїв оповідей, оформленими в котроткі речення, насичені синонімами: рѣхъ, рекоша, нача молвити, начаша повѣдати тощо.

Окрім «драматизації подій», оповідання поживляються дотепними висловами, прислів'ями, сентенціями. Перевага в Київсько-

му літописі військової лицарської тематики дала підстави вченому визначити його «лицарською повістю» (Чижевський Д., 1994, с.163), сюжет якої заповнений батальними картинами, зведеними задля відтворення стрімкості зображуваних подій до стилістичних формул, які детально проаналізував Теоктист Сушицький в монографії «Західноруські літописи як пам'ятки літератури» (К., 1921. – Ч. 1; К., 1929. – Ч. 2).

Дослідник звертає увагу й на активне використання метафор на значення походів, їх наслідків, що увиразнює трагічний стан країни, в якій висувається наперед мотив помсти за «обиду», образи котрих набирають глибинного трагічного символізму (Чижевський Д., 1994, с.164), підсиленого егоїстичними образами-символами честі та «часті» «Руської землі», за яких щедро князі проливають воїнську кров. Ненаситність князів викликала ненависть до них простого люду, тому літописці цю гостроту вкладають у психологічно-стилеву формулу «або-або», «або головою накладу, або помщуся за себе» (Чижевський Д., 1994, с.165). Учений, пронизливо аналізуючи текст і підтекст Київського літопису XII ст., визначає світогляд літописців оповідей «лицарським моральним» (Чижевський Д., 1994, с.165), характерним і для європейського «християнського лицаря», котрі в своїх діях опираються на віру, що Бог, Богородиця, «чесний хрест» допоможуть правдошукачам, а негідників, як поріддя дияволове, покарають. Він підкреслює, що ідеал християнського лицаря XII ст. «носили в душі князі» наші, тому він, цей ідеал, посилюється описом у творі під роками 1188 та 1190 хрестових походів імператора Фрідріха Барбаросси.

Стиль літопису, враховучи насиченість його «формулами», називає «пишними», але через «ощадність стилістичних засобів», ритміки, характерної тодішнім творам інших жанрів, водночас і «одноманітними» (Чижевський Д., 1994, с.166).

Видатною пам'яткою давнього національного письменства дослідник вважає Галицько-Волинський літопис стилістично суцільним. Галицьку частину (до 1260 р.) визначає як біографію князя/короля Данила, написану книжником, котрий увиразнює свою книжність знаннями творінь і діянь київського книжника Тимофія галицького «співця» Митуси. Іншим автором допускав Д.Чижевський, міг бути княжий урядовець – «печатник» Кирило (Чижевський Д., 1994, с.168).

В особі автора він вбачає вправного літописця-письменника, котрий, як і в Київському літописі XII ст., зображувані події драматизує, діалогізує, уважно насичує текст біблійними, історичними висловами, прислів'ями, цитатами зі Св. Письма, перекладних зарубіжних творів, героям оповідей надає власні прізвиська-характеристики: угорські воеводи – «топитель Бенедикт», «прегордий Філя», галицький боярин «беззаконний, лихий...подібний до лиса, бо рудий» тощо (Чижевський Д., 1994, с.169).

Д.Чижевський звертає увагу на те, що для опуклої художньої характеристики образів, діянь князя Данила, його батька Романа Галицького, літописець оповідей насичує ритмічністю, риторичністю книжника, епосними сюжетами про евшан-зілля, хана Кончака, синонімікою, словотвірністю.

Не менш талановитим літописцем вважає дослідник автора Волинської частини літопису, що зосередився на зображенні життя князя Володимира Васильковича, його хвороби, створивши образ «князя-інтелігента, книжника, аматора «книжного списання», що навіть сам переписував книги, аматора мистецтва», мисливця, вояка (Чижевський Д., 1994, с.171). Цей літописець свою розповідь «витримав у тому ж стилі, що характерний був для автора біографії Данила» (Чижевський Д., 1994, с.171). Зміст і стиль твору поповнює стилізацією княжих промов під листи, використовує справжні «грамоти» або уривки з них, зупиняється переважно на мирних подіях, а мовлення князя ілюструє загадками, символічними реченнями. В прославленні князя поєднує елементи «церковного стилю з описом світської та церковної розкоші» (Чижевський Д., 1994, с.171), характерної речам і предметам вжиткею. Книжність автора (напевне, Ходорця, як вважав дослідник) увиразнюється належною увагою до риторичних засобів мовлення, стисітики голосинь у формі акафісту, в проставленні померлого Князя Володимира, схильністю до церковної лексики (Чижевський Д., 1994, с.172).

Важливим висновком ученого про національне літописання XI-XIII сторіч є твердження, що їхні автори – високоосвічені, добрі знавці Біблії, античної, візантійської літератур, творів Гомера, Йосипа Флавія, Георгія Амартола, Іоана Малали, візантійського хронографа, «Олександрії», особливо популярної в князівському середовищі, а образи Олександра Ма-

кедонського, Дарія, відтворені в ній, як і образ Геркулеса, були близькими та зразковими для наших полководців-князів. Дослідник відзначає й історичну роль цих творів, котрі часково зберегли в своєму змісті старіші літописні джерела з Чернігова, Переяслава, Києва, стали самі джерелами для літописання на північних землях імперії – в Новгороді, Суздалі тощо.

До національного культурно-літературного набутку Д.Чижевський відносить і «Західно-Руські літописи» – пам'ятки XIV – першої половини XVI ст. Він відзначає їх як і продовження, так і залежність від традиції староукраїнських літописів XI-XIII ст., зокрема Галицько-Волинського. Багатоавторство пам'яток відбите в стилях: інформаційно-фактичний матеріал, зрідка перерваний художніми «мальовничими» описами, що, на думку історика літератури, засвідчує запозичення цих «вставок» з окремих творів (Чижевський Д., 1994, с.211) позалітописного письменства.

Про популярність цих пам'яток свідчить наявність багатьох їх списків, мовно відмінних поміж собою: від церковнослов'янської до канцелярської, наближеної до української розмовної. Художньо виразними є похвали князеві Вітовтові (авторства киянина), князеві К.Острозькому, на змісті та стилеві якої відбиті впливи «Слово про Ігорів похід», Біблії, «Олекандрії». В оповіданні про забиття татарами київського архієпископа Макарія Чорта відчутний стиль релігійних міркувань. Цей літопис – Короткий Київський – за визначенням дослідника, зорієнтований на традицію «старого літописного стилю» (Чижевський Д., 1994, с.212), бо він компілює новгородські. Описані в ньому події у формі розмов увиразнюють «стару традицію літописання» (Чижевський Д., 1994, с.211), в той час як пізніші редакції XVI ст. писані «з погляду аристократичних кіл Великого князівства Литовського» (Чижевський Д., 1994, с.211-212) (дослідник звертає увагу на запанування теорії сарматизму в письменстві), що розвивалося вже в традиціях літератури Відродження)

Увага історика літератури до українсько-білорусько-литовських літописів підкреслює безперервний шлях не лише жанру, але й всієї літератури в нашій країні. Цим висновком автор долучився до наукових тверджень М.Максимовича та своїх попередників у національному літературознавстві.

Студіюючи європейські та національну літератури XVI–XVIII сторіч, учений прийшов до висновку, що «Ренесанс – одна з найрішучіших змін в історії духового життя Європи» (Чижевський Д., 1994, с.74). Він, поставивши в центрі уваги цивілізації людину, вів боротьбу за неї як проти церковного розуміння людського ества, так і проти сумнівного ідеалу «всебічного розвитку» людини (Чижевський Д., 1994, с.214). Дослідник підкреслює, що «ренесанс прагнув повноти життя... став ідеалом краси» (Чижевський Д., 1994, с.215), став джерелом розвитку нових літератур, мистецтв.

Не вивчаючи й не аналізуючи українську латино-й польськомовну літератури, отже, їхні сповна ренесансні ознаки, стверджує, що в нас «впливи ренесансу незначні», новий літературний стиль не виробився, а поширюваний антитринітаризм сприяв денаціоналізації українських прибічників протестантизму (Чижевський Д., 1994, с.215), що ширше Відродження та Реформація «впливали в житті, аніж у літературі» (Чижевський Д., 1994, с.217).

Оскільки українська барокова література більше творилася українською книжною мовою, то її зміст, ідейне, художнє вираження, на думку Д.Чижевського, має переважно релігійне спрямування (Чижевський Д., 1994, с.242). Історіографія цієї доби бачиться ним приналежною «до красної літератури», а хроніки виражають і літературну, і позалітературну (Чижевський Д., 1994, с.288). Доба Бароко посприяла появі значного масиву пам'яток з яскраво вираженим національним світоглядом, «літературним смаком та ідеологією часу» (Чижевський Д., 1994, с.288).

Давні національні літописні традиції вчений вбачає в переписаних редакціях Іпатіївського (1621) та Густинського (1670) творів. «Діаріуш» Опанаса Филиповича (1645), як і «Мандри» Василя Григоровича-Барського кваліфікує творами про церковні події виразної суб'єктивної авторової характеристики (Чижевський Д., 1994, с.288); польськомовний літопис Якіма Єрлича, написаний із пропольських засад, як суб'єктивний погляд автора на перебіг подій Національно-Визвольної війни під орудою Б.Хмельницького.

До літописів, написаних за художньо-літературними стилевими ознаками, дослідник відносить козацькі літописи Самовидця (Романа Ракушки-Романовського), Г.Гр'ябки,

С.Величка, «Історію русів». Не зупиняючись на аналізі змісту цих творів, Д.Чижевський обґрунтовує їхні літературно-художні принади. У Самовидцевому творі «мальовничий стиль» наповнений досить напруженим драматизмом оповідань, близькою до народної мовою, маскуванням власного «я» автора історико-епічним стилем, виразними промонархічно-шляхетськими оцінками та описами подій, що надає йому ознак класицистичного стилю, про який історик літератури нічого не каже.

Типово бароковим автором за мовою стилю – високою книжною «бароковим історичним стилем», зорієнтованим на стилістику римських істориків, зокрема Андроніка Лівія, вважає вчений Григорія Граб'янку, котрий в своєму творі, щоб якнайкраще висвітлити тему літопису – Хмельниччину – використовує рідні – письмові, віршовані, усні джерела, твори на цю тему, написані латинською, польською мовами, зокрема Самуїла Пуфендорфа, оприлюднюючи їх в літописі. Твір його, як і попереднього літописця, також тенденційний, героїко-патріотичний, націєцентричний.

Найвизначнішим бароковим літописцем історик літератури вважає Самійла Величка, котрий сперся в своєму творі на стилістику римських істориків, українських літописців Княжої доби. Письменник наснажує хронологічний виклад довгими або короткими промовами, подібними до промов латинських істориків; наповнює розповідь високим стилем, подібним до стилю промов у патетичних місцях, промовах; ««простішим», коли висловлює власні думки; ще простішим, але й по етичнішим, де він подає описи подій» (Чижевський Д., 1994, с.290). Ввід до літопису значної кількості віршованих, прозових творів, документів (чи копій з них) історично-політичного змісту надає літописові ознак історико-літературної пам'ятки, подібної до давніх, середньовічних, збірок, енциклопедій (Чижевський Д., 1994, с.290). Цей твір унаочнює (підсумовує Д. Чижевський) зацікавлення, світогляд, думання, переживання провалної української людини доби Бароко, він став самотньою збіркою повістей на актуальні теми, котрих явно бракувало в той час.

До олітературнених хронік з української історії Середньовіччя, Нового часу дослідник відносить «Хроніку з літописців стародавніх» Феодосія Софоновича, «Синопис», «Обшир-

ний Синопис» Пантелеймона Кохановського, котрі «інформують» усіх українців про історичний шлях Батьківщини із засад православного віровчення. Автор «Синопису», звертає увагу дослідник, розгортає «слов'янофільство», історичний універсалізм бароковий, доводячи початок слов'ян в античну добу історії, поетизує вкраїнські поганство, стародавні звичаї, етимологію історичних імен, назв, щоб таким чином поглибити й увиразнити прадавню національну культуру, виокремити її з-поміж інших.

Зрідні бароковим хроністам XVII ст. у праці «Нариси з історії філософії на Україні» (1931) Д.Чижевський вбачає національний характер, інтелігентність, начитаність, духовну шляхетність, закоханість у культуру, книжне читання, наукові студії козацьких старшин і авторів щоденників Якова Марковича, Миколи Ханенка (Чижевський Д., 2005, с.27), діячів-автономістів XVIII ст. Цим звертає увагу на націєцентричність козацької й церковної еліти в добу Української державності XVII–XVIII ст.

Усвідомлюючи, що здійснений ним аналіз історії та літературно-художньої вартості національних літописів XI–XVIII ст. є підготовкою до майбутнього академічного, Д.Чижевський, завершує це питання стислою характеристикою «Історії русів» як видатної національно-політичної та літературної пам'ятки. Він вбачає в ній твір «побарокової доби», наближений до класицизму (Чижевський Д., 1994, с.291–292), що ввібрав у себе зміст, дух і емоції предків і сучасників, тому автор спрямував його в антипольсько-антимосковське протиколоніальне русло, характерне для світогляду «українських патріотів», які свідомо заакцентували увагу на прадавній державності нашої Батьківщини, на віковичній героїчній боротьбі з різними нападниками. Сповідучи державотворчу ідеологію, літописець, як і його одностайці, символами антиколоніальної боротьби українців і державотворення зображує гетьманів Богдана Хмельницького та Івана Мазепу. Дослідник наголошує, що «національна інтуїція автора привела його до правильного розуміння історичного минулого» України (Чижевський Д., 2005, с.292). Він свідомо й переконливо вкладає власні актуальні для його часу думки в описані промови Б.Хмельницького, П.Полуботка, в листи С.Наливайка, П.Дорошенка, у відозви І.Мазепи, в судження про Україну та українців королів

Густава-Адольфа, Карла XII. Змістом і формою оповідей «Історії русів», підкреслює дослідник, автор «виявляє» себе письменником чималої виражальної сили» (Чижевський Д., 2005, с.292), державником і митцем-класицистом.

Як для стислої історії національного письменства Д.Чижевський, аналізуючи історико-естетичну канву літописів XI-XVIII ст., достатньо міцко й переконливо охарактеризував художню вартість і самобутність пом'яток, розкрив вирішальне значення в їх створенні наявної в авторів високої ерудиції, ґрунтовних знань з історії української та зарубіжної, зокрема античної, літератур; підкреслив у літописців письменницькі здібності, героїко-патріотичні переконання, націоналізм і морально-релігійну шляхетність, прив'язаність до традицій, зосібна літературно-літописних, які сприяли написанню величних епічних полотен, звернених до зображуваних і описуваних героїв творів.

Історик літератури переконливо довів, що такому довготривалому розвиткові жанру літопису (XI-XVIII ст.) посприяли змістовно-художня досконалість «Повісті минулих літ», талант її творців Никона, Нестора, Сильвестра, котрі своїм твором, ідеєю єдності Русі в боротьбі з

внутрішніми та зовнішніми ворогами, яка залишалася постіно нагальною впродовж усіх наступних сторіч, і вагомою консервативністю жанру, зосередженого на вихованні історичних родової, національної, культурної пам'ятей, заклали міцні підвалини для розвитку всієї нашої національної літератури, про що переконливо засвідчують літописи, художні твори історичної тематики XIX-XXI сторіч.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Власною «Історією української літератури», рівнем і висновками аналізу літописів Д.Чижевський по-науковому аргументовано розвинув принцип націоналізму, закладений у своїх медієвістичних напрацюваннях М.Максимовичем і підтверджений шляхом становлення та розвитку нашої літературознавчої думки. В них учений довів, що в аналізі давнього письменства, літописів потрібно використовувати й стилістичний підхід для увиразнення їх художності, їх естетичної природи й вартості. Новою думкою вченого була його заввага, що літописи мають ознаки класицистичного напрямку, характерного творам елітарного князівсько-сарматського та козацько-козарського штибу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатишак М. Історія української літератури. Прага, 1941. Кн. 1. 132 с.
2. Єфремов С. Максимович в історії української самосвідомості. Літературно-критичні статті. К.: Основи, 1993. С.318–321.
3. Єфремов С. Історія українського письменства. К.: Феміна, 1995. 686 с.
4. Максимович М. Собрание сочинений в 3 т. К., 1876. Т.1. 873 с.
5. Пелешенко Ю. Вступ. Історія української літератури в 12 т. К.: Наукова думка, 2014. Т.1. С.25–48.

REFERENCES

1. Ghnatyshak M. *History of Ukrainian literature* [Istorija ukrajinsjkoji literatury]. Pragma, 1941. Kn. 1. 132 s (ukr).
2. Jefremov S. *Maksymovych in history of Ukrainian self-identity. Literary-critical articles* [Maksymovych v istoriji ukrajinsjkoji samosvidomosti. Lirerturno-krytychni statti]. K.: Osnovy, 1993. S.318–321.
3. Jefremov S. *History of Ukrainian Writing* [Istorija ukrajinsjkojogo pysjmenstva]. K.: Femina, 1995. 686 s.
4. Maksimovich M. *Collection of works in 2 vol.* [Sobranie sochinenij v 3 t.] K., 1876. T.1. 873 s.

6. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). Тернопіль: МПП «Презент», ТОВ «Феміна», 1994. 480 с.
7. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Філософські твори у 4 т. К.: Смолоскип, 2005. Т.1. С. 3–400.
8. D'avray D. (2012), Review article: Kinship and religion in the early Middle Ages. *Early Medieval Europe*, 20: 195-212. doi:10.1111/j.1468-0254.2012.00341.x

5. Peleshenko Ju. *Introduction. History of Ukrainian literature* [Vstup. Istorija ukrajinsjkoji literatury v 12 t.] K.: Naukova dumka, 2014. T.1. S.25–48.
6. Chyzhevsjkyj Dmytro. *History of Ukrainian literature. From the beginning to the age of modernism* [Istorija ukrajinsjkoji literatury (vid pochatkiv do doby realizmu)]. Ternopilj: MPP «Prezent», TOV «Femina», 1994. 480 s.
7. Chyzhevsjkyj Dmytro. *Essays about history of philosophy in Ukraine. Philosophy works in 4 vol.* [Narysy z istoriji filosofiji na Ukrajinі. Filosofsjki tvory u 4 t.] K.: Smoloskyp, 2005. T.1. S. 3-400.